

Kresťanská filozofia 20. storočia v zrkadle modernej vedy

I – Novotomistická filozofia – 1. časť

Ján Letz

Úvod

Kresťanské myslenie od čias osvietenstva sa dostalo do opozície k vedeckému mysleniu. O tento spor sa pričínili predovšetkým osvietenci a ich pokračovatelia, ktorí po kritike kresťanstva a kresťanských cirkví si začali počínať tak, že kresťanskú filozofiu a teológiu vôbec nepotrebujú. Výsledkom tohto vzájomného odcudzenia medzi profánnou vedou a sakrálnou teológiou bolo, že sa vývin týchto dvoch oblastí ľudskej reflexie uberal vedľa seba paralelne a prevažne nevíšmavo. Obidve strany sa síce vzájomne rešpektovali, no tento ich rešpekt nemal charakter úcty. Osobitné postavenie v tomto spore a odcudzení zaujímala kresťanská filozofia, ktorá na jednej strane bola v služobnom pomere k teológii, no na druhej strane sa usilovala veľké objavy vedy dať ako spracovať a využiť pre tvorbu filozofických systémov. Bola v neutešenej situácii. Zmietala sa medzi dvomi postojmi, ktoré si protirečili. Tento stav viedol ku kríze kresťanskej filozofie 19. a 20. storočia, a tak od Hegelovej smrti roku 1831, ktorý sa rovnako považoval za kresťanského filozofa, nevznikli nijaké väčšie systémy kresťanskej filozofie. Obnova tomistickej a vôbec scholastickej filozofie na sklonku 19. storočia bola odvážnym pokusom obnoviť v nadväznosti na významných scholastických filozofov a teológov (nielen Tomáša Akvinského, ale aj Jána Dunsca Scota, Bonaventúru, Alberta Veľkého a iných) filozofiu vekov – *philosophia perennis* ako jednotný systém kresťanskej filozofie a kresťanského myslenia vôbec, ktorý by dával odpoveď aj na postavenie profánnych vied v rámci tohto systému.

Tento smelý projekt sa začal naplňovať v 20. storočí. Kresťanskí filozofi sa však hneď od začiatku postavili k nemu veľmi rozdielne. Jedna skupina, osobitne novotomisti, bola presvedčená, že integrácia vied do jedného systému kresťanského myslenia je možná. Pre tento účel bolo potrebné podľa nich pretvoriť tomistickú filozofiu najmä v dvoch oblastiach: V kritickom prepracovaní gnozeologických východísk a metodologických prístupov a v korektúrach súvisiacich so zásadnými paradigmatickými zmenami obrazu sveta. Druhá skupina kresťanských filozofov o možnosti takejto integrácie od začiatku nebola presvedčená. Považovala modernú vedu a jej výsledky v oblasti techniky za pomýlené alebo za nanajvýš trpené zlo. Úlohu kresťanskej filozofie videla v hľadaní nových východísk, ktoré by pomáhali riešiť prekérnu situáciu moderného človeka v jeho ohrození v dôsledku revolúcií, vojen, nukleárných, ekologických, genetických a populačných katastrof. Týmto

smerom sa uberali viaceré prúdy kresťanskej filozofie najmä vo filozofii života, v spiritualizme, existencializme a personalizme. K nim sa postupne pridala aj väčšina fenomenológov, ktorí podobne ako filozofi týchto prúdov požadovali radikálne nové gnozeologické východiská. Tento pomerne široký prúd kresťanského myslenia je mocný dodnes a v mnohom je blízky ruskému ortodoxnému kresťanskému mysleniu. Oprávnenosť jeho postoja potvrdzuje súčasný úpadkový vývin kultúry Západu, avizujúci reálnu možnosť jej postupného zániku, ba až predčasnej smrti.

Z tejto rozštiepenosti sa najmä v druhej tretine 20. storočia pokúšalo kresťanské myslenie dajako vybrádnúť, a to tvorbou rozličných filozofických konceptov na báze ideosynkrécie oboch protichodných prúdov. Tieto snahy však neprekonali akademické hranice. Najväčší úspech v tomto smere dosiahli prúdy procesuálneho myslenia v USA a vo Veľkej Británii, ako aj prúdy teilhardizmu v Európe. V nich sa veda a najnovšie vedecké poznatky neraz kládli priamo do stredu kresťanského myslenia. Týmto prúdom sa budem venovať v osobitnej štúdii.

Je dôležité vedieť, aké stanovisko zaujíma Svätá stolica k tejto otázke. Ján Pavol II. v encyklike *Fides et ratio – Viera a rozum* z roku 1998 vyslovuje presvedčenie, že dialóg medzi kresťanským myslením a modernou vedou je možný a môže byť aj úspešný. Je však dôležité, aby si filozofia teológia na jednej strane a profánne vedy na strane druhej dôslednejšie ako doteraz uvedomili svoje kompetencie, osobitne dosah svojho poznávania. Existuje a i bude existovať prienik týchto dvoch oblastí myslenia, ktorých dialóg je i bude veľmi plodný. Sú to napríklad otázky ekológie, bioetiky, manželstva, rodiny a i. Tento dialóg však bude úspešný len vtedy, ak sa vedy i filozofia spolu s teológiou oslobodia od negatívnych nánosov moderného subjektivismu, postmodernizmu a probabilizmu, ktorému šťastí podľahli aj viacerí kresťanskí filozofi a vedci, podradia všetko svoje úsilie hľadaniu a dosahovaniu čoraz plnšej a celostnejšej pravdy a budú aj žiť v službe tejto pravdy.¹ Svätý Otec vidí stále veľké možnosti u tých filozofov, ktorí sa usilujú sprostredkovať a tvorivo rozvinúť učenie Tomáša Akvinského a autentických novotomistov, a to najmä rozvinutím učenia o ľudskej prirodzenosti a dôsledne realistického základu filozofie.² Je to naliehavá výzva filozofom i vedcom, aby sa usilovali znovu objaviť a aktualizovať prirodzený základ zmyslu. O to je to dôležitejšie v časoch, ktoré on sám charakterizoval ako krízu zmyslu.³ Celkove možno povedať, že úlohou autentickej filozofie je potvrdiť tézu nastolenú Svätým Ocom: „... *človek je schopný dospieť k jednotnému a organickému vedeckému pohľadu. Toto je jedna z úloh, ktorú bude musieť kresťanské myslenie prijať v ďalšom*

¹ JÁN PAVOL II: *Fides et ratio (Viera a rozum)*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 1998, s. 8.

² Tamže, s. 63.

³ Tamže, s. 110 – 111.

*tisícročí kresťanskej éry.*⁴ Pri tvorbe tejto syntézy je však nevyhnutné sa vyhnúť pokušeniam scientizmu, pragmatizmu a technicizmu a v neposlednom rade „pokušeniu nedočkavosti“, pozostávajúceho pozostávajúceho v tom, že táto celostná syntéza by sa mala dosiahnuť už za našej generácie.

Ak chceme k takejto syntéze naozaj zmysluplne smerovať, musíme sa dôkladne oboznámiť s výdobytkami kresťanského myslenia, a to najmä v podaní veľkých interpretátorov a syntetikov minulého storočia.⁵ Až z tohto pohľadu budeme môcť lepšie nahliadnuť do problematiky kresťanskej filozofie dnes. A o to sa pokúsím vo svojich štúdiách. V prvej štúdií sa obmedzím na novotomizmus, ktorý sa aj z pohľadu Svätého Otca ukazuje ako najslubnejší myšlienkový smer.

V mojom dejinnom, sčasti analyzujúcom a sčasti syntetizujúcom prehľade novotomistickej filozofie, sa zameriam len na jej hlavné prúdy, ktorými sú:

fundamentálny novotomizmus, dialogický (asimilujúci) novotomizmus, hegelovský novotomizmus, transcendentálny novotomizmus a existenciálny novotomizmus.

Fundamentálny novotomizmus

Ide o pôvodný myšlienkový prúd novotomizmu, ktorý sa usiloval o verné priblíženie filozofického a teologického myslenia Tomáša Akvinského. Pripúšťal korektúry v novotomistickom systéme len potiaľ, pokiaľ to vyplývalo z nových poznatkov vied. Nepovažoval za potrebné viesť dialóg s novovekou filozofiou a s modernými kultúrnymi prúdmi 20. storočia a zaujímal voči ním väčšinou polemické až odsudzujúce stanovisko. Tomášovo myslenie sa mu podarilo vzhľadom na ešte nie dosť rozvinutú historickú kritiku priblížiť len čiastočne, a to prostredníctvom rozličných, zväčša esencionalisticky zameraných tomistických a suareziánskych škôl 14. až 19. storočia. Z uvedených dôvodov tento prúd napriek svojmu ušľachtilému úmyslu ustrnul. K dialógu s modernými vedami prispel nanajvýš v oblasti gnozeológie, precizovaním rozdielných epistemologických úrovní pre vedy (osobitne prírodné vedy) na jednej strane a pre filozofiu a teológiu na strane druhej. Významne ovplyvnil teológiu predchádzajúceho storočia. Je užitočné tento prúd preberať podľa významných jazykových oblastí, v rámci ktorých vykazuje značné špecifiká.

Francúzsko a Belgicko: Encykliku Leva XIII. *Aeterni Patris* z roku 1879 prijali katolíci prevažne ústretovo, a to či už išlo o jej výzvu k ná-

---

⁴ Tamže, s. 115.

⁵ O to dôležitejšia je táto potreba, keď si uvedomíme, že celková informovanosť o kresťanskej filozofii na Slovensku (ale aj v iných postsocialistických štátoch), a to aj u kresťanskej inteligencie, je veľmi slabá.

vratu k prameňom, alebo o tvorbu jednotného myšlienkového systému. Historik L. Foucher dokázal reálnu súvislosť medzi francúzskym tradicionalisticko-romantickým hnutím a programovým návratom k tomizmu. Toto hnutie sa usilovalo o obnovu autority a o nájdenie hranice slobody pre individuálny rozum, a to nie len v náboženstve a v teológii, ale aj vo filozofii. Tento duchovno-vedecký projekt, ktorého základy boli položené v uvedenej encyklike, bol umocňovaný aj spoločenskou požiadavkou. Návrat k tomizmu má totiž aj charakter sociálnej obrany.⁶ No v štátnych vedeckých a vzdelávacích inštitúciách sa výzva encykliky prijímala prevažne odmietavo. Na Sorbonne racionalista Léon Brunschvicg sa k nej staval odmietavo a znižoval jej význam. Na druhej strane kresťanský spirituálny filozof **Léon Ollé-Laprune** ju uvítal. V katolíckych inštitúciách, ktoré sa začali obnovovať len pomaly po roku 1875, ju síce prijímali, no veľmi liknavo. Katolícky inštitút v Paríži mal vtedy totiž inú koncepciu. Išlo mu o udržanie a rozvíjanie svetónázoru kresťanských intelektuálov v antiklerikálnej spoločnosti, a nie o rozvíjanie dovtedy uzavretej náuky z minulosti, ako požadovala encyklika. Preto roku 1899 musel pápež vydať novú encykliku tohto zamerania špeciálne určenú pre Francúzsko, v ktorej upozorňoval najmä na nebezpečenstvo subjektivismu, ktorý podľa neho vychádzal najmä z diel M. Blondela a niektorých katolíckych modernistov.

Katolícky inštitút v Paríži, založený Msgr. M d' Hulstom, sa napriek týmto počiatočným nedorozumeniam čoskoro stal najvýznamnejším centrom novotomizmu vo Francúzsku. Prednášali na ňom profesori: **A. de Broglie, A. Farges, J.-M. Vacant, E. Peillaube, P. Rousselot, J. Gardair a F. X. Maquart**. Od roku 1895 pretvorili pôvodne tradicionalistický časopis *Annales de philosophie chrétienne* na novotomistický časopis. Toto periodikum sa zameralo aj na aktuálne spoločenské otázky. Neskoršie, za redakcie katolíckeho modernistu **L. Laberthoniera**, sa dostalo na cirkevný index. Katolícke inštitúty v Lille, Toulouse, Lyone a v Angers mali menší vplyv. Rôznym spôsobom a na rôznej odbornej úrovni sa v nich približovalo myslenie Tomáša Akvinského. V Lille pôsobili **J. Didiot, P. Delatte a Msgr. J. A. Chollet**; v Toulouse **M. M. Gorce a M. T. Coconnier**, zakladateľ *Revue thomiste*; v Lyone **E. Blanc** a v Angers **Msgr. Kernaeret a Msgr. L. C. Bourquard**. Diecézne semináre a scholastikáty, ktoré vtedy viedli sulpiciáni a lazaristi, sa čoskoro zorientovali podľa pápežského usmernenia. V reholiach však bola situácia zložitejšia. Najpriaznivejšia bola u dominikánov, kde najmä J. B. Lacordaire, obnoviteľ rádu Bratov kazateľov vo Francúzsku, sa oduševňoval za Tomášovu *Teologickú sumu*. Postupne vznikli najmä tieto študijné centrá: *St. Maximin (Val)*, *Flavigny (Paríž)*, ktoré sa muselo po 30-tich rokoch v roku 1894 presťahovať do exilu (Korsika) a

⁶ MALUSA, L.: *Neotomismo e intransigentismo cattolico*. Milano, 1986, s. 420 – 421.

predovšetkým *Saulchoir* v Belgicku, v ktorom pôsobili viacerí významní novotomistickí filozofi a teológovia, ako: **A. Gardeil**, **P. Mandonnet**, **M. D. Roland-Gosselin**, **A.-D. Sertillanges**, **M.-D. Chenu**, **A. J. Festugiere** a **Th. Philippe**. Toto študijné centrum malo najvyššiu intelektuálnu úroveň. Benediktíni uvítali encykliku z náboženských dôvodov. Vynikol medzi nimi **Dom P. Delatte**. Jezuiti i so svojím časopisom *Études* dlho ostali pod vplyvom F. Suareza a ontologistu J. P. Martinsa. Ich strediská museli presídlieť do Anglicka, Španielska, Holandska a do Belgicka. Rovnako v nich vyrástol celý rad významných novotomistických filozofických osobností, akými boli **P. Galtier**, **F. Prat**, **H. Pinard de la Bouleye**, **J. P. Bonsirven** (v belgickom *Enghien*), **L. Billot**, **P. Descoqs**, **P. A. Valensin** a **A. Marc** (v *Lyon Fourvière*), **B. Romeyer** a **A. Etcheverry** (v *Toulouse - Vals*).

Postupne vznikali aj vedecké spoločnosti zamerané na novotomizmus, a to: *Société de St. Thomas* v Paríži (1844), *Académie pour l'étude de St. Thomas* (1880) a *Société thomiste* (1923), ktorá podporoval najmä rozvoj publikačnej činnosti. Aj pri týchto vedeckých spoločnostiach vyrástli významné filozofické osobnosti, ako: **P. Mandonnet**, **M. D. Roland-Goselin**, **J. Destrez**, **J. Maritain** a ďalší. Časopisy zamerané na tomizmus, boli buď periodikami univerzitnými, usilujúcimi sa o vedecké vyrovnávanie sa s inými myšlienkovými konceptmi, alebo rehoľnými, usilujúcimi sa o obhajobu pravej viery. Z prvých treba aspoň vymenovať *Revue de métaphysique et de morale*, *Revue de sciences philosophiques et théologiques* a *Revue néoscholastique*. V týchto intenciách pokračovali najmä po odsúdení modernizmu tiež *Annales de philosophie chrétienne*. Z dominikánskych periodík treba vyzdvihnúť *Revue thomiste*, *Revue des sciences philosophiques et theologiques* a *Bulletin thomiste*. Z jezuitských periodík sú to najmä *Recherche de science religieuse* a *Archives de philosophie*.⁷

Nemecko a Rakúsko: Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa tu vyprofilovali dve základné tendencie:

Novotomisti uzavretí modernému mysleniu: Patria k ním filozofi, ktorí si postavili za hlavný cieľ rozvíjať myslenie Tomáša Akvinského v jeho autentickosti a modifikovať ho nie v dialógu s filozofi novoveku, ale len očisťovaním od stredovekej prírodovedy. Sem patrili najmä títo myslitelia: **Gallus Manser** (1866 - 1950), **Joseph Geysler** (1869 - 1948), **Hans Meyer** (1884 - 1965), **Josef de Vries** (*1898), **M. Caula** a **B. Jansen**.

Novotomisti dialogicky otvorení modernému mysleniu: Patria sem filozofi, ktorí popri vernosti Tomášovmu mysleniu i celej autentickéj tomistickej tradícii si postavili za cieľ viesť tvorivý dialóg s novovekým myslením a myslením 20. storočia za účelom tvorby nových kresťan-

⁷ Novotomistická filozofia je dobre obsiahnutá v rozsiahlom slovníku *Dictionnaire de théologie catholique*, ktorý vychádzal v rokoch 1899 až 1950 pod vedením A. - VACANTA, neskôr E. MANGENOTA a E. AMANNA.

sko-filozofických konceptov. Otcami tejto druhej tendencie boli **Max Scheler** (1874 – 1928), ktorý sa však neskôr odklonil od kresťanského myslenia, a **Erich Przywara** (1889 – 1972). V tomto smere ďalej pokračovali najmä títo: **Edith Steinová** (1891 – 1942), rozvíjajúca dialóg s Husserlovou fenomenológiou, transcendentálni a existenciálni novotomisti, rozvíjajúci dialóg s Maréchalom, Kantom a s Heideggerom, o ktorých budem hovoriť vsamostatnejv samostatnej časti. Ďalej sem patria **Theodor Steinbüchel** (1888 – 1949), rozvíjajúci dialóg s F. Ebnerom, **Gustav Siewerth** (1903 – 1963), **Bernard Welte** (1906 – 1983) a **Max Müller** (*1906), rozvíjajúci dialóg predovšetkým s M. Heideggerom, pričom títo myslitelia premenili svoj filozofický koncept až natoľko, že patria skôr do filozofie existencie (existenciálna ontológia); ďalej sem patria **Bernard Lakebrink** (*1904), rozvíjajúci dialóg s Hegelom. Radikálnu otvorenosť týchto pôvodne novotomistických mysliteľov kritizovali okrem novotomistov prvej skupiny paradoxne tí, čo sami túto otvorenosť vo svojom myslení rozvíjali, ako **Erich Przywara**, **Gustav Siewerth** a **Hans Urs von Balthasar** (1905 – 1988). O týchto filozofoch sa bližšie zmienim v rámci asimilujúceho (dialogického novotomizmu).

Fundamentálni novotomisti považovali dialóg a akékoľvek syntézy s filozofmi novoveku a 20. storočia za nebezpečné pre kresťanské myslenie, osobitne pre teológiu. Rovnako im vyčítali antropologickú funkcionalizáciu myslenia, ktorá je zvlášť nebezpečná v teológii. Týmto smerom sa uberala aj ich kritika E. Gilsonom a J. Maritainom. Napriek tomuto ideovému zápasu vo vnútri nemeckého novotomizmu zisťujeme v posledných troch dekádach minulého storočia ústup od prísnej tomášovskej orientácie. V čoraz menšom počte západných univerzít sa prednáša novotomistická filozofia. Je priam symptomatické, že boli premenované aj časopisy s veľkou tomistickou tradíciou, napríklad *Scholastik* na *Theologie und Philosophie* a *Divus Thomas* na *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*. K tomuto útlmu a ústupu novotomistického myslenia v západnej Európe prispel aj postmoderný tlak na spochybnenie samotnej identity filozofie. Filozofia sa už čoraz menej prestala chápať ako univerzálna veda, ktorá predchádza všetky jednotlivé vedy, a ktorá ich zakladá a normuje, a okliešťovali sa jej kompetencie. Pokiaľ sa novotomistická filozofia udržala, tak len vďaka tomu, že svoje myslenie väčšmi primkla k špecificky kresťanskému mysleniu, ktoré sa pokúša odôvodniť čisto filozofickými postupmi.

Taliansko: Renesancia novotomizmu v Taliansku sa začala založením časopisu *Rivista di filosofia neoscolastica* v roku 1909 a založením katolíckej univerzity Università cattolica del Sacro Cuore v roku 1921 v Miláne. Širšiu publicitu získal časopis *Vita e Pensiero* založený v roku 1914. Všetky tieto udalosti boli solídnu a premyslenou odpoveďou na výzvu vtedajších čias odpovedať na modernú kultúru a nájsť jej miesto v kresťanskej kultúrnej tradícii. V tomto zakladajúcom období zohral významnú úlohu **Agostino Gemelli** (1878 – 1959), kňaz, filo-

zof a psychológ, ktorý sa stal *spiritus rectorom*, podnecovateľom, organizátorom a neúnavným realizátorom vedeckých podujatí. Bol dušou milánskeho novotomistického centra. Hoci nebol koncentrovane filozofom, správne pochopil centrálnu úlohu filozofie a filozofickej fakulty na milánskej katolíckej univerzite. Stal sa známy svojím výrokom: „*Neobetujeme nič z toho, čo patrí k podstate tomizmu; neobetujeme ani nijaké vymoženosti storočí, ktoré nasledovali (...) Naša kresťanská filozofia je filozofiou 20. storočia. zahŕňa celú vedu, celé dejiny a celú filozofiu.*“⁸ Gemelli sa osobitne venoval štúdiu zložitých vzťahov medzi biológiou, psychológiou a filozofiou. V roku 1914 založil časopis a filozofickú edíciu *Vita e pensiero*.

Veľkolepý univerzitný i mysliteľský program, ktorý vytýčil Gemelli, sa začal postupne premyslene naplňovať v troch po sebe nasledujúcich obdobiach, v ktorých sa rozvinuli rozličné myšlienkové prúdy a prístupy k riešeniu. V prvom období, vymedzenom rokmi 1909 až 1921, prevládala medievalizmus pod vplyvom lovaňskej školy. V ňom sa kresťanské myslenie vyrovnávalo so záťažou pozitivistickej mentality a vyvinulo nemalé úsilie o riešenie základných kriteriologických, gnozeologických a vedecko-teoretických otázok. V druhom období, od založenia milánskej univerzity až po druhú svetovú vojnu (1931 – 1940), sa bádanie upriamilo na hlbšie pochopenie, historický výskum a kritiku modernej filozofie. Veľmi plodným sa ukázalo najmä vyrovnávanie sa s filozofiou Benetta Croceho a Giovaniho Gentileho. Na teoretickej úrovni sa vykonala vnútorná sebareflexia tomizmu, porozumeného predovšetkým ako jedinečná metafyzika, a nie ako gnozeologicko-kritický systém, ako to zdôrazňovala lovaňská škola. Veľmi významnú úlohu tu mal špekulatívny prístup, ktorý viedol k oživeniu a k novému odôvodneniu metafyziky, a to najmä cestou prekonania naturalistických a gnozeologických predsudkov. Tým sa podarilo dať tomuto obrodeneému novotomizmu vlastnú myšlienkovú formu, ktorá sa vo všeobecnosti nazývala ako novoklasická (*neoclassica*) a príslušná metafyzika sa označovala ako novoklasická metafyzika. V tomto smere sú cenné najmä výsledky, ktoré dosiahli **E. Chiochetti**, **A. Masnovo** a **F. Olgiati**. V treťom období, po druhej svetovej vojne až dodnes, sa táto novoklasická orientácia novotomistickej metafyziky otvorila väčšími dialogicky novým filozofickým smerom, najmä filozofii existencie, fenomenológii a personalizmu.

Veľká Británia a Írsko: Na britských ostrovoch bola v 19. storočí minimálna filozofická tradícia, ktorá by prispievala k rozvoju novotomizmu. Ani začiatkom 20. storočia nenachádzame výraznejšiu stopu po originalite. Novoscholastika nemala v univerzitnej oblasti nijakú pevnejšiu bázu. Originálny mysliteľ **John Henry Newman** nezdiedal

---

⁸ GEMELLI, A.: *Il mio contributo alla filosofia neoscolastica*. Milano, 1932, s. 97 a 101.

s ultramontanistami entuziazmus pre novoscholastiku. U **Henryho E. kardinála Manninga** (1808 - 1892) nachádzame skôr pastorálnu starostlivosť, ako špekulatívne novoscholastické myslenie. Zárodky novoscholastiky začínajú rásť v školách benediktínov (Ampleforth a Downside) a jezuitov (Stonyhurst v Anglicku a Clongowes Wood v Írsku). Vtedajšie katolícke časopisy - *Dublin Review*, jezuitský *The Month* a benediktínsky *Downside Review* - uverejňovali filozofické state len sporadicky. Napriek tejto nepriaznivej klíme pre rozvoj novoscholastiky anglickí dominikáni začali od roku 1912 prekladať Tomášovu *Summa theologiae*, ktorá vyšla v 22 zväzkoch. Jezuiti sa naproti tomu pridžali suareziánskej tradície. Svoje filozofické myslenie prezentovali v uznávaných *Stonyhurst of Philosophy*. Významným príspevkom pre novotomistické myslenie bolo originálne dielo *The First Principles of Knowledge*, 1888 (Prvé princípy poznania) **Johna Rickabyho**. Ním podnietený, vykonal prieskum scholastickej metafyziky **Th. Morton Harper** (1821 - 1893). O epistemologické a ontologické výskumy sa zaslúžil **Peter Coffey** (1876 - 1943). Epistemológiou vo vzťahu k absolútnej Božej objektivite sa zaoberal **L. J. Walker** (*1877). Katolícky modernista **George Tyrrell** (1881 - 1906) sa rozišiel so suarezianizmom a začal vyučovať tomistickú filozofiu. Keď nemohol vyučovať, napísal niekoľko hodnotných prác pod vplyvom M. Blondela a F. von Hügela. Treba povedať, že novoscholastici v Británii tvorili izolovane v duchovnej klíme, ktorá nepriala metafyzike a filozofickej teológii. Monopol empiristicko-lingvistickej filozofie na univerzitách nebol žičlivý rozvoju filozofického myslenia so širšou pluralitou. A novoscholastici, najmä novotomisti, museli ísť proti oficiálnemu prúdu. Spoločenskú vážnosť získali skôr tomisticky orientovaní literáti a historici než filozofi. Historické práce a ostroumné eseje v tomistickom duchu písal **Hilaire Belloc** (1870 - 1953). K prezentácii Tomášovho učenia pre širšiu verejnosť prispeli v tomto čase knihy *St. Thomas Aquina: The „Dumb Ox“*, 1933 (Sv. Tomáš Akvinský: Nemý vôl) od **G. K. Chestertona** (1874 - 1936) a *Thomas Aquinas*, 1930 od **Martina C. D`Arcyho** (1888 - 1976). Vynikajúcim filozofom dejín bol **Christopher Dawson** (1889 - 1970), hojne prekladaný v Čechách. Obnovu kresťanskej kultúry v súčasnej Európe považuje za základnú vzdelávaciu a náboženskú úlohu, ktorú nemožno oddeliť od spoločenského ideálu kresťanstva. Novotomistická filozofia sa rozvíjala len pomaly, a to najmä zásluhou reholí. Boli to dominikáni z Oxfordu, a to najmä **Daniel A. P. Gallus** (1888 - 1965), známy svojimi prácami o Robertovi Grossetesteovi a Tomášovi Akvinskom a **Thomas Gilby** (1902 - 1972), autor celého knižného radu z logiky, noetiky, estetiky a poetiky. Známy sa stal však predovšetkým latinsko-anglickým vydaním Tomášovej *Summa theologiae* v rokoch 1964 až 1974 v šesťdesiatich zväzkoch. Z benediktínov bol významný cambridgeský medievalista **David Knowles** (1896 - 1974). Ako prevažne historik napísal dielo *The Evolution of Mediaeval Thought*, 1962 (Evolúcia stredovekého myslenia), ktoré je

vynikajúcou syntézou stredovekej filozofie. Väčšmi systematicko-filozoficky bol orientovaný **Ilyd Trethowan** (*1907), ktorý preložil do angličtiny významné Gilsonovo dielo *The Philosophy of st. Bonaventure*, 1938. Silne suareziánsky orientovaný bol jezuitský teológ a filozof **B. B. Leeming** (1893 – 1971), ktorý mal veľký vplyv na B. Lonergana (pozri ďalej) počas jeho štúdií na gregoriánskej univerzite v Ríme. **F. C. Copleston** (*1917) je filozofickej verejnosti dobre známy svojím mnohozväzkovým kompendiom *A History of Philosophy*, 1946 – 1950.

Spojené štáty: O rozvoj novotomizmu v Spojených štátoch sa zaslúžil Jacques Maritain, ktorý v mladosti bol istý čas v kontakte s Mediaeval Institute. Prvý tajomník tohto inštitútu **Gerald B. Phelan** preložil do angličtiny jeho dielo *Degrées du savoir*. No priamy Maritainov vplyv začal až počas jeho pobytu na Higher Studies princentsonskej univerzity. Najmä americkí liberálne orientovaní pedagógovia uvítali jeho koncept integrálnej výchovy, ktorá sa dala uviesť do súladu s tomisticky orientovanou pedagogikou, ako napokon ukázal dominikán **Benedict Ashley** (*1909) a iní. Podobne jeho filozofiu prírody spojil s tomistickou teóriou vedy **Vincent E. Smith** (*1915), osobitne v dielach *The Philosophy of Physics*, 1961 a *The Philosophy of Biology*, 1962. Mimoriadne príťažlivý bol pre Američanov Maritainov koncept kresťanskej demokracie a kresťanského usporiadania spoločnosti. Cestu mu otvorili aj sociálne a politologické spisy jeho žiaka **Yves Simona** (1903 – 1961), ktorý bol v tom čase známy aj v Spojených štátoch. Maritainov vplyv bol osobitne veľký v päťdesiatych rokoch. Vzniklo maritainovské centrum na univerzite v Notre Dame. Tu dvaja vedci **Leo R. Ward** (*1893) a **Josef W. Evans** vydali dve významné antológie Maritainových textov, a to *Challenges and Renewals*, 1966 (Výzvy a obnovy) a *The Social and Political Philosophy of Jacques Maritain*, 1955 (Sociálna a politická filozofia J. Maritaina). Na univerzite bol zriadený na Maritainovu počesť inštitút, ako aj inštitút pre výskum stredoveku. Obidva inštitúty existujú doteraz. Z Notre Dame sa šírili Matitainove myšlienky na viaceré katedry filozofie amerických univerzít.

Okrem Gilsona a Maritaina vplývali na amerických filozofov aj iní európski, najmä frankofónni novoscholastici. Z nich to bol predovšetkým Joseph Maréchal. Po druhej svetovej vojne viacerí absolventi filozofie amerických univerzít ďalej študovali na Laval University v Québecu, kde na nich vplýval najmä novotomista **Charles de Connick** (1907 – 1965). Viacerí prišli do kontaktu s lovaňskou univerzitou. Významne k tomu prispeli najmä anglické preklady Fernanda Steenberghena (*Epistemology*, 1949 a *Ontology*, 1952) a Luisa De Raeymaeckera (*Philosophy of Being*, 1954). V nemalej miere pomohli šíreniu týchto myšlienok diecézne semináre a kláštory dominikánov a jezuitov na východnom pobreží. Tak jezuita **Joseph Donceel** (*1906), pôvodom Belgičan, učil na fordhamskej univerzite, kde sa bližšie oboznámil s Maréchalovým myslením. Vydal vzácnu antológiu Maréchalových tex-

tov pod názvom *A Maréchal Reader*, 1970, vďaka ktorej sa Maréchalove myšlienky sprístupnili Američanom. Ďalej k tomu prispeli Donceelove diela *Natural Theology*, 1962 a *Philosophical Anthropology*, 1967, ako aj jeho preklad Corethovej *Metafyziky*.

Začiatkom šesťdesiatych rokov dosiahla katolícka filozofia v Amerike svoj zenit. Etablovali sa tu všetky potrebné inštitúcie (vedecké ústavy, fakulty a katedry) a vyrástli mnohí profesori filozofie novoscholastickej orientácie. Zdalo sa, že konečne nadišiel čas, keď budú môcť vzniknúť školy osobitého amerického novoscholastizmu, hlavne novotomizmu. No z viacerých dôvodov sa tak nestalo. Po prvé, prúdy novoscholastickej filozofie, ktoré sa dovtedy pestovali, boli veľmi rozmanité a nevynorila sa osobnosť alebo filozofická škola, ktorá by ich dokázala priviesť do syntézy. Rozličné epistemológie a metafyzické projekty väčšmi divergovali ako konvergovali. Americkí katolícki filozofi boli prívlemlí zamestnávaní novými filozofickými iniciatívami v Európe, aby dokázali ísť vlastnou cestou. Mnohí z nich pracovali na sekulárnych univerzitách, takže duch sekularizmu postupne prenikol aj do katolíckych filozofických inštitúcií. Všetko toto prispievalo k tomu, že väčšina katolíckych filozofov prijímala podnety od iných filozofií a usilovala sa o tvorbu širšie koncipovaných projektov kresťanskej filozofie. Novoscholastika v dôsledku toho už v sedemdesiatych rokoch stratila svoje dominantné postavenie na katolíckych univerzitách. Pôvodne novoscholasticky orientované pracoviská ovládol filozofický pluralizmus, ktorý typicky postmoderným spôsobom odtrhával viacerých filozofov aj od základu ich kresťanského svetonázoru.

Napriek tomuto vývinu, nepriaznivému pre novotomizmus, ostalo niekoľko inštitúcií, v ktorých sa i naďalej pestoval novotomizmus. Je to predovšetkým *Maritainov inštitút* v Notre Dame, ktorého riaditeľom bol úspešný medievalista a presvedčený novotomista **Ralph Molner** (*1929). Rovnako je v Notre Dame živý aj *Mediaeval Institute*. V roku 1979 bol založený na univerzite sv. Tomáša v Houstone *Center for Thomistic Studies* (Stredisko pre tomistické štúdie). Jeho *spiritus rector* je **A. C. Pegis** a riaditeľom **Vernan Bourke**. Bourkeho nasledovali baziliáni **Victor B. Brezik** (*1913) a **Leonard A. Kennedy** (*1922), ktorí rozvíjali filozofické poslanstvo Étiennea Gilsona.

Poľsko: V Poľsku sa vyvinuli v podstate tri centrá novotomistickej filozofie: Jagellonská univerzita v Krakove (ďalej UJ), Akadémia Teológie Katolíckej vo Varšave s fakultou kresťanskej filozofie (ďalej ATK) a Katolícka univerzita v Lubline (ďalej KUL). Štúdie z novotomistickej filozofie vychádzajú po roku 1945 predovšetkým v týchto periodikách: *Roczniki Filozoficzne* (KUL) *Zęszyty Naukowe* (KUL), *Sprawozdania TN* (KUL), *Studia Philosophiae Christianae* (ATK), *Annalecta Cracoviensia* (UJ), *Przegląd Powszechny* (Znak) a *Więcz*. Pred druhou svetovou vojnou štúdie z novotomistickej filozofie vychádzali najmä v týchto časopisoch: *Przegląd Filozoficzny*, *Ruch Filozoficzny*, *Kwartalnik Filozoficzny*, *Przegląd Katolicki*, *Ateneum Kapłańskie*, *Prąd*, *Poľ-*

ski Przegląd Tomistyczny, Polonia Sacra, Collectanea Theologica a i. Novotomizmus vyrastal relatívne nezávisle popri lebergsko-varšavskej logickej škole, ingardenovskej fenomenologickej škole, škole W. Lutoslawského a iných školách.

Pozoruhodná je pomerne jasná diferenciacia novotomizmu v Poľsku. Nájdeme tu všetky prúdy novotomizmu, vyskytujúce sa v Európe a v Spojených štátoch: novotomizmus fundamentálny, transcendentálny mercierovsko-maréchalovskej školy, transcendentálny scientistickej školy, existenciálny a analytický. Zatiaľ budem hovoriť len o fundamentálnom novotomizme. O ostatných prúdoch či školách sa zmienim pri príslušných prúdoch. Pre poľský fundamentálny novotomizmus je charakteristický tradicionalizmus a konzervativizmus. Usiluje sa priamočiaro vysvetliť všetko poznanie z najvyšších princípov a z posledných príčin, prevzatých od Tomáša Akvinského. Opiera sa o výskumy stredovekej filozofie a o tomistické kompendiá, pomocou ktorých bráni často nedialogicky svoje pozície. O historický výskum sa zaslúžili krakovskí medievalisti **Konstanty Michalski** (1879 – 1947), profesor z UJ, a **Aleksander Birkenmajer** (1890 – 1967) a Birkenmajerov žiak **Marian Kurdzialek** (1920), profesor z KUL, ktorý vydal *Davidis de Didanto Quaternulorum fragmenta*, 1963. Týmto významným dielom sa objasňuje recepcia Aristotelovho myslenia scholastickými filozofmi. Proti katolíckemu modernizmu, agnosticizmu, fideizmu a kantianizmu útočil **Jan Ciemeniewski** (1866 – 1947) najmä vo svojom diele *Pramene modernizmu*, 1910. V gnozeológii sa prikláňal k bezprostrednému realizmu. Krakovský profesor **Franczisek Gabryl** (1866 – 1914), autor učebnice *Všeobecná metafyzika alebo veda o bytí*, 1903. V *Prírodnej filozofii*, 1910 vyzdvihoval poriadok a účelnosť v prírode. V diele *Noetika*, 1900 z pozícií imediátneho realizmu kritizuje Kantovu teóriu poznania. Proti všetkým odrodám monizmu bojoval krakovský jezuita **Fryderyk Klimke** (1878 – 1924), profesor na univerzite v Innsbrucku. Problematiku novotomizmu systematicky skúmal **Kazimierz Kowalski** (1896 – 1972). Ako zakladateľ časopisu *Studia Gnesnensia*, bol vedúcou osobnosťou poľského novotomizmu pred druhou svetovou vojnou.

Po druhej svetovej vojne sa tento prúd vyprofiloval u krakovského jezuitu **Francziska Kwiatkowskiego** (1888 – 1949), autora základného diela *Večná filozofia*, 1947 a **Stanisława Adamczyka** (1900 – 1971), profesora filozofie v KUL. Z jeho početných učebníc sú najdôležitejšie *Všeobecná metafyzika*, 1962, *Kritika ľudského poznania*, 1962 a *Kozmológia*, 1963.

Gnozeologicky bol orientovaný **Jan Stępa** (1892 – 1959), profesor filozofie na lebergskej univerzite. Vo svojom diele *Poznatel'nosť skutočného sveta v porozumení sv. Tomáša*, 1930 prezentoval svoj gnozeologický realizmus, blízky lovaňskému filozofovi Léonovi Noelovi. Teória poznania podľa neho predchádza metafyziku. Na rozdiel od Merciera kritické pochybovanie musí byť podľa neho skutočné. Len ta

kýmto spôsobom sa môže realizmus ubrániť pred spochybňovaním a dogmatizmom. Štepa sa prikláňal k bezprostrednému realizmu. Zastával názor, že objektívna hodnota zmyslového a intelektuálneho poznania sa nemôže dokázať, ale sa môže potvrdiť len nepriamo vo vzťahu k reflexii poznania. Otázkami tzv. filozofickej psychológie, osobitne otázkami vzťahu duše a tela, ducha a hmoty sa zaoberal celý rad mysliteľov **Pawol Siwek** (1893 – 1986), ktorý v diele *Psychologia metaphysica*, 1939 sa usiloval nájsť premostenie medzi experimentálnou a filozofickou psychológiou. Eticky orientovaným filozofom bol **Jacek Woroniecki** (1879 – 1949), profesor morálnej teológie a rektor v KUL ktorý z personalistického hľadiska riešil problémy vzťahov medzi etickými spoločenskými otázkami. Svoju lásku k tomizmu vyjadril dielom *Katolícke v tomizme*, 1924. Tradične orientovaným etikom je aj krakovský jezuita **Tadeusz Ślipko** (*1918). Jeho etika je v podstate apológiou objektívnych a nemeniteľných základov morality. Dôsledne odlišoval základné princípy ľudského konania od jeho podmienok.

Česko: Obmedzím sa tu len na pozoruhodnú spirituálnu a intelektuálnu iniciatívu českých dominikánov, ktorá sa masívne prejavila založením kvartálnika *Filosofická revue* 1929 – 1948). Hlavnú zásluhu na vzniku tohto časopisu a jeho rozbehu má **Metoděj Habáň** (1899 – 1984), ktorý ho dlho redigoval. Pri vedení a vydávaní časopisu sa opieral o mladšiu generáciu novotomistov, kňazov i laikov (**Josef Krlín, Cyril Jež, P. Suchomel, Alfred Fuchs** a ďalší), ako aj o významné osobnosti novotomizmu v zahraničí, akými boli najmä Jacques Maritain, Réginald-Marie Garrigou-Lagrange, Józef Maria Bocheński, Hiacint Bošković a Martin-Stanislas Gillet. Tento časopis sa podľa neho mal stať (a sa aj stal) „... *pro náš národ vytoužený moderní Tomáš*“. Podnecoval k mnohým diskusiám v akademických kruhoch. Habáň sa ďalej zaslúžil sa o zorganizovanie Medzinárodného tomistického kongresu v Prahe, na ktorom vystúpil úvodnou prednáškou *Životní názor – De synthesi vitae*; povedal v nej na záver: „*Filozofické konferencie majú postaviť ontologický poriadok ako záväzný pre utvorenie životného názoru. Nová životná syntéza vystavaná na tomizme, musí vychádzať z metafyziky a smerovať k životu. Pravý životný názor je zopätím ľudských schopností s ontologickým poriadkom, takže zákony súcna sa stávajú zákonmi ľudského života. Toto podrobenie nie je porobou ľudského ducha, ale jeho zdokonalením. Ľudský duch je potentia pura in ordine cognitionis, preto je viazaný a primeraný ontologickému poriadku, ktorého osvojením vzniká pravda poznania. Nie je sám osebe všetkým, ale prejavuje túžbu a úsilie o dosiahnutie dobra, ktoré je jeho cieľom. Poriadok dobra zasa splyva s ontologickým poriadkom súcna. Bonum et ens convertuntur. Ontologický poriadok zabezpečuje tomizmu všetky podmienky novej syntézy. ... Tomizmus ako systém štyroch príčin vecí (causa efficiens, causa finalis, causa materialis, causa formalis) dokáže ukázať účelné zoskupenie vecí a životných úkonov k cieľu, čím poskytuje životný poriadok – unitas in multiplici-*

tate.⁹ Otázku vzťahu medzi metafyzikou a životom, osobitne životným názorom, hlbšie rozpracoval v štúdiách uverejnených v roku 1932 vo *Filosofickej revue*. Od roku 1932 sa najmä z Habáňovho podnetu začalo pracovať na kolektívnom preklade *Theologické sumy svätého Tomáše Akvinského*, pričom jednotlivé časti prekladu vychádzali postupne v zošitoch. Základné princípy psychológie, antropológie a kozmológie Habáňovi vyplynuli z ontológie. Psychologickými otázkami sa zaoberá najmä v diele *Psychologie*, 1937 (2. dopl. vyd. 1941), v ktorom živým a zaujímavým spôsobom sprístupnil tradičné tomistické učenie o duši, ktoré doplnil výsledkami modernej psychológie. Cieľavedome využíval najnovšie poznatky z hlbibnej psychológie, predovšetkým z diel S. Freuda a C. G. Junga. Posledným jeho publikovaným dielom je *Filosofická antropológia*, 1981.

V teologickej a nábožensko-spirituálnej oblasti vhodne dopĺňal Habáňa **Silvester Braito** (1898 - 1962), zakladateľ revue *Na hľubinu*. Preložil roku 1937 do češtiny tretiu časť *Summy teologické svätého Tomáše Akvinského*. Myšlienково i duchovne sú neobvyčajne podnetné jeho knihy úvah *Život*, 1932, *Základy*, 1937 a *Podstata kresťanství. Živé synovství Boží*, 1947. V oblasti etiky úspešne pokračoval v tejto línii **Reginald Dacík** (1907 - 1982), ktorý v diele *Mravouka*, 1946 filozoficky interpretoval morálnu filozofiu Tomáša Akvinského a ukázal, že je konzekventne vystavaná na cnostiach. Na preklade teologickej sumy Tomáša Akvinského sa zúčastňoval celý rad ďalších autorov.

Na prekladateľskú prácu Vychodila nadviazal **Antonín Kríž** (1889), ktorý na vyššej odbornej úrovni preložil Aristotelovu *Etiku Nikomachovu*, 1937, *Politiku*, 1931, *O duši*, 1942 *Metafyziku*, 1946 a *Retoriku*, 1948. Do kruhu zoskupeného okolo *Filosofickej revue* patrili aj **Josef Matocha** (1888 - 1961), profesor na teologickej fakulte v Olomouci a neskôr olomoucky arcibiskup. Je autorom obsiahlej monografie *Osoba v dějinném vývoji a významu*, 1929.

K významným českým novotomistickým filozofom a teológom patrí **Jaroslav Benes** (1892 - 1963), profesor kresťanskej filozofie na teologickej fakulte Karlovej univerzity. Je autorom významného diela *René Descartes či Tomáš Akvinský? Problém poznání u Descarta s hlediska křesťanské filosofie*, 1935, v ktorom nesporne prekročil rámec českého tomizmu. Svoje gnozeologické úvahy ďalej rozvinul populárnejším spôsobom v dielach *Rozumem ke zdroji pravdy. Filosofické úvahy*, 1939 a *Duch a hmota v theorii poznání*, 1946. Spolu s inými českými novotomistami vytvoril prvú, vcelku prijateľnú českú scholastickú terminológiu.

Z ďalších novotomistov tejto generácie laik **Jaroslav Hruban** (1886 - 1934) sa zaoberal estetikou, najmä filozofickým zdôvodnením zá-

---

⁹ HABÁO, M.: Životní názor. In: HABÁO, M. (ed.): *Sborník mezinárodních tomistických konferencí v Praze*, 1933, s. 36 - 37.

kladných estetických hodnôt, redemptorista **Konstantín Miklík** (1895 - 1966), nadaný a kritický duch, vo svojom spise *Kniha o dobrom zřízení státu*, 1931 podal až sarkastickú kritiku modernej demokracie, oproti ktorej postavil nookratický systém. Laik **Artur Pavelka** (1903 - 1987) sa venoval tomistickej prírodnej filozofii. Usiloval sa ju zjednotiť s modernými prírodnými vedami vo svojej štúdii *Řád přírody*. (In: *Úvod do Summy teologické svatého Tomáše Akvinského*, 1941, s. 81 - 172) Oproti platónskym tendenciám, prítomným aj v tomizme, zastával tézu, že fyzický poriadok je základom metafyzického poriadku, a nie naopak. Podnetné informácie o tejto téme poskytol ďalší laik **Miloslav Skácel** (1914 - 1974) vo svojom diele *Láska a tvar*. Spolu s jeho bratom **Janom Skácelom** zostavili malé kompendium tomistickej filozofie pod názvom *Základy vědecké filosofie*, 1945 (2. vyd. 1948). Títo filozofi mali na českých novotomistov druhej generácie, ako aj na širší kruh inteligencie značný vplyv.

Po druhej svetovej vojne nová, tretia generácia novotomistov nastupovala len veľmi váhavo. Rozhostila sa totiž tvrdá ideologická konfrontácia medzi demokratickými silami a komunizmom podporovaným z Moskvy, medzi kresťanskou filozofiou a marxizmom-leninizmom a v konečnom dôsledku medzi kresťanstvom a ateizmom. Po opatrne koncipovanom diele Jaroslava Beneša *Duch a hmota v teorii poznání*, 1946 vystúpil s otvorenou kritikou marxizmu dominikán **Antonín Čala** (1907 - 1984) v systematickom diele *Marxismus v myšlení a životě*, 1947. Marxizmus však nepertraktoval v celej šírke jeho dejinného porozumenia, ale viac-menej sa obmedzil na jeho leninsko-stalinistickú verziu. **Timotheus Vodička** (1910 - 1967), kultúrny historik a kritik, v diele *Princípy sociální etiky*, 2 díly, 1945/1946, podal presvedčivý výklad kresťanskej etiky. Najväčší ohlas po vojne však získal zborník *Křesťanský realizmus a dialektický materializmus*, 1946, do ktorého prispeli **Dominik Pecka**, **Artur Pavelka** a **Bohdan Chudoba** (1909 - 1982). Posledný, syn známeho literárneho historika Františka Chudobu, prispel doň staťou *Otázky dneška*. Zborník *Křesťanský realizmus a dialektický materializmus* sa stal pred februárom 1948 magnou chartou proti ofenzíve marxistickej ideológie. Získal si popularitu aj na Slovensku. K týmto prácam patrí aj dielo *Morálka mezinárodního života*, 1948 ktorého autorom je významný kresťanský sociológ **Bedřich Vašek** (*1882). Vašek je predovšetkým známy ako autor priekopníckeho diela *Křesťanská sociologie*, 3 diely, 1929/1931, ktoré svojou ideovou fundovanosťou sociológie kresťanskou filozofiou doteraz nebolo prekonané.

Po politickom prevrate vo februári 1948 nemohli vychádzať filozofické diela z kresťansky orientovanej filozofie. Zničená bola, najmä po roku 1950, všetka inštitucionálna báza nevyhnutná pre verejné rozvíjanie nemarxistickej filozofie, osobitne kresťanskej. Ľudské osudy novotomistov boli veľmi ťažké a niekedy i tragické. Mnohí z nich prestali úplne tvoriť a písať, najmä systematické diela väčšieho rozsahu, a vydá-

vali v samizdate len menšie väčšími svetonázorovo a ideologicky zamerané práce na odpor proti totalite. Niektorí tvorili a písali ďalej. Diela, ktoré vtedy vznikali však ostali v rukopise, alebo sa vydali vo vlasti samizdatom a vo výnimočných prípadoch aj tlačou v zahraničí. Tak napríklad v študijných krúžkoch koloval rozsiahly, osemzväzkový kurz aristotelovsko-tomistickej filozofie od od Miloslava Skácela, ukončený v polovici šesťdesiatych rokov. Františkánovi **Janovi B. Bártovi** v čase „pražskej jari“ dokonca vyšla tlačou jeho *Filosofie*, 3 zväzky 1968 a *Syntéza učení víry*, 3 zväzky, 1969. V roku 1980 ho uväznili a znemožnili mu ďalšiu činnosť. Treba však povedať, že išlo len o diela formačné, ktoré neprekročili horizont tradičného novotomizmu. K tým filozofom, ktorým dielo publikovali v zahraničí, patrí **Dominik Pecka** (1899 – 1980), profesor náboženstva na stredných školách, docent kresťanskej sociológie na vysokoškolskom teologickom ústave v Brne, kresťanský učenec a v rokoch 1954 – 1960 väznený. V roku 1969 mu CMB fakulty v Olomouci udelila čestný doktorát. Pecka vedome nadviazal na olomouckú domikánsku novotomistickú filozofickú školu a na starožitnú tradíciu. Vďaka jeho pedagogickému majstrovstvu sa mu podarilo pre čitateľov sprístupniť filozofické, etické a kultúrno–historické idey českého novotomizmu. Jeho knihy sa šírili, rozmnožovali a vydávali samizdatom, a keď to bolo len trochu možné, vychádzali tlačou. Tak sa dosiahlo to, že v Čechách i na Slovenku boli Peckove práce aj po roku 1950 lepšie prístupné ako iné a ľahšie sa študovali. Pecka svoje filozofické práce písal väčšinou esejistickou formou. Z jeho základnejších filozofických diel načim uviesť tieto: eseje *Smysl člověka*, 1936, katolícku mravouku *Umění žít*, 1937 (2. rozš. vyd., 1947), eseje *Tvář člověka*, 1940, *Cesta k pravdě*, 1940 (3. vyd. 1969), *Moderní člověk a křesťanství. Rozbory a podobizny*, 1948, *Člověk a technika*, 1969, *Člověk a dějiny*, 1969, *Úvod do filosofie*. (In Obroda – na pokračovanie), 1969, *Světlo a život. Věrouka*, 1969 a konečne rozsiahle dielo *Člověk. Filosofická antropologie*, 3 časti, 1970/1971 a *Josef Florian*. Frankfurt a/M, 1976 (tiež v nemčine). Peckovo i Skácelovo dielo však nevybočuje z hraníc tradičného novotomizmu. Vcelu možno povedať, že filozofickými kompendiami Pecku a Skácela končí vývin tradičného novotomizmu v Čechách. Pokusy o jeho vzkriesenie po roku 1989 sa ukazujú byť neúspešné. Dosvedčujú to najmä práce **Tomáša Bahounka**, **Alberta Beneša**, **Aloisa Rozehnala** a v súčasnosti publikačne veľmi plodného **Jiřího Alberta Fuchsa** (*1947).

O vytvorenie informačnej a metodologickej základne v Čechách, ktorá by zabezpečila ľahšie premostenie medzi fundamentálnym novotomizmom a rozličnými dialogickými podobami otvoreného novotomizmu, sa usiluje **Stanislav Souseďík** (*1931), profesor stredovekej filozofie na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Dobre poučený z vývoja novotomizmu v druhej polovici 20. storočia na Západe a v Poľsku, vnáša do novotomizmu najmä pod vplyvom analytickej filozofie Antonyho Kennyho a ďalších, väčšiu logickú prísnosť a dôslednosť

v argumentácii. Pokúsil sa aj o zhodnotenie tomistickej filozofie 20. storočia.

Je tu však rad českých novotomistických filozofov tretej generácie, ktorí najmä dialógom so západnou filozofiou (niektorí z nich počas štyridsiatich rokov komunistickej totality emigrovali do zahraničia a tam ďalej študovali a tvorili) sa dostali ďalej a modifikovali svoje pôvodné uzavreté novotomistické filozofické presvedčenie na presvedčenie transcendentálno-tomistické, personalistické, blondelovské, teilhardistické a i. Pravda, tu sa zmienime len o tých, ktorých ťažisko metafyziky ostalo i po tomto otvorení sa inému mysleniu v tomizme. Menovite to sú: transcendentálni novotomisti: **Karel Šprunk** a **Michal Altrichter**; analytíckí novotomisti: **Josef Petr Ondok** (1926 – 2003) a **Mikuláš Lobkowicz** (*1931); personalistický a teilhardistický orientovaný novotomisti: **Antonín Holas**, **František Vojtek** a **Karel Vrána** (1925 – 2004). Osobitne Ondok sa zameriava na interdisciplinárnu oblasť vzťahov medzi prírodnými vedami a kresťansky orientovanou filozofiou a teológiou. V diele *Důkaz nebo hypotéza Boha*, 1998 hľadá dotykové body a možné premostenia medzi kresťanským myslením a modernou vedou. Významné je aj jeho ekoetické dielo *Člověk a příroda. Hledání etického vztahu*, 2002.

Dialogický (asimilujúci) novotomizmus

Osobitné postavenie v rámci tohto prúdu zaujíma **Jacques Maritain** (1882 – 1973). Svoju životnú, duchovnú i profesionálnu dráhu najvýstižnejšie predstavil sám vo svojom autobiografickom diele *Le philosophe dans la cité*, 1960 (Filozof v meste) týmito slovami: „*V detstve ma vychovávali v duchu liberálneho protestantizmu. Neskôr som sa zoznámil s rozličnými aspektami laického myslenia. Scientistická a fenomenologická filozofia mojich učiteľov na Sorbonne ma natoľko zaujala, že som si zúfal nad rozumom (...) Bergson bol prvý, kto vyšiel v ústrety našej hlbokej túžbe po metafyzickej pravde a oslobodil v nás zmysel pre absolútne. Prv, než som bol uchvátený Tomášom Akvinským, najväčšími na mňa vplývali (...) Charles Péguy, Ernest Psichari, Henri Bergson a Léon Bloy (...). Až po svojej konverzii som spoznal svätého Tomáša; ja, ktorý som s takým entuziazmom prešiel všetkými smermi modernej filozofie a nenašiel som nič iné než sklamanie (...), zažil som niečo také ako osvietenie rozumu.*“ Po Maritainovej konverzii na katolícku vieru roku 1906 nasledoval jeho dvojročný študijný pobyt v Heildelbergu u H. Driescha. Pod vedením dominikána Humberta Clérissaca systematicky študoval diela sv. Tomáša Akvinského. Uviedol tomizmus do kultúry a prispel k prenikaniu tomizmu aj do mimocirkevných kruhov. Jeho dom v Meudone sa stal miestom dialógu viacerých intelektuálov. Po rozchode s Acton Française roku 1926 postupne napísal svoje hlavné filozofické diela. Od roku 1933 prednášal v Toronte a v Chicagu a neskôr v Argentíne a v Brazílii. Po

Maritainovej smrti vznikol roku 1974 Medzinárodný inštitút Jacquesa Maritaina so sídlom v Ríme, ktorý vydáva v mnohých krajinách *Notes et Documents*. Jeho politická filozofia dlhší čas mocne pôsobila najmä v štátoch Latinskej Ameriky a v Talianku.

Maritainov hlavný filozofický prínos ani tak nenachodíme v oblasti rozvoja metafyzického myslenia ako v oblasti rozvoja súčasnej kultúry, jej kvality na demokraticko-personalistickom základe. Podarilo sa mu dosiahnuť pomocou scholastických estetických kategórií premostenie k modernej estetike a pomocou epistemologického východiska dosiahnuť rehabilitáciu filozofie prírody, a tak prispieť k prekonaniu novovekej rozdvojenosti vedy a múdrosti a svojou osobitou politickou filozofiou podať účinnú odpoveď na všetky formy totalitarizmu.

V teórii poznania Maritain postupoval mimo prevládajúcej línie transcendentálneho tomizmu. Jeho hlavným úsilím bolo prekonanie konfliktu medzi modernými prírodnými vedami a metafyzickou tradíciou. Svorníkom na prekonanie tohto konfliktu podľa neho má byť novo koncipovaná filozofia prírody, v ktorej by príroda nemala byť absorbovaná v metafyzike (antika a stredovek), ani metafyzika absorbovaná v prírode (novovek). Svoju teóriu poznania, noetiku, Maritain rozpracoval v teórii troch stupňov poznania v dielach *Les degrés du savoir*, 1932 (nem. 1954) (Stupne poznania) a *La philosophie de la nature*, 1935 (Filozofia prírody). Rozvádza v nich názor, že prírodná veda, filozofia prírody a metafyzika majú síce ten istý materiálny predmet (*obiectum materiale*) poznania, no odlišujú sa navzájom svojím formálnym predmetom (*obiectum formale*): prírodná veda abstrahuje od kvalít skúmaného predmetu, filozofia prírody aj od kvantity a metafyzika abstrahuje od každého pozitívneho určenia predmetu a skúma predmet a len ako súcno v jeho bytostnom určení. Tieto tri prístupy sa podľa Maritaina navzájom nevylučujú, ale sú voči sebe komplementárne. To, že v novoveku pod tlakom prudko sa rozvíjajúcich prírodných vied došlo k postupnému eliminovaniu filozofie, nebolo podľa neho len dôsledkom systémového epistemologického omylu. Išlo aj o výsledok mravne pokleslej poklesnutej voľby: Moderna sa nerozhodla pre harmóniu stupňov vedenia, vedenia a múdrosti, ale postavila si ako primárnu užitočnosť, a tak substituovala múdrosť vedou a technikou. V diele *Humanisme intégral*, 1936 (čes. 1947 a nem. 1950) rozvíja predstavu postkapitalistického spoločenského poriadku vybudovaného na kresťansko-personalistickom základe. V diele *La seule révolution social vraiment radicale. Une société sans argent*, 1988 (napísané roku 1973) (Iba skutočne radikálna sociálna revolúcia. Spoločnosť bez peňazí)¹⁰ sa dovoľáva zriadenia spoločnosti nového typu, bez peňazí. Maritain bol presvedčený, že hodnota ľudskej osobnosti v politickej sfére nezanikne. Úlohou kresťanov v súčasnosti je podávať o tom výrečné

¹⁰ In: Cahiers J. MARITAIN. Paris : Éd. du Seuil, 1988, 16/17.

svedectvo a tak dopomôcť oslobodzujúcemu duchu evanjelia vo svete. A práve preto, že táto úloha kresťanov v moderne bola zanedbávaná, dochádzalo najmä v posledných troch storočiach k revolučným posunom, a – v zhode s jeho filozofiou dejín – sa spoločensky a politicky presadzovali rôzne náhradné, pokleslépoklesnuté uskutočnenia kresťanských právd.

Erich Przywara (1889 – 1972) so svojou originálnou interpretáciou filozofie Tomáša Akvinského v širšom kontexte tradície kresťanského myslenia stojí akosi osamotený, bez predchodcov i bez výraznejších žiakov. V diele *Analógia entis*, 1932 (Analógia bytia) a už predtým v diele *Kant heute* (Kant dnes) sa rozišiel s Maréchalovým transcendentálnym tomizmom. Metafyzické myslenie má podľa neho univerzálnu a všetko presahujúcu platnosť. Nemožno ho uzavrieť do nijakého jeho stupňa, nemožno ho previesť na čisto noetickú alebo ontologickú úroveň, ani mu postulovať čisto apriórne alebo aposteriórne východiská. Je tvorcom dynamickej a univerzálnej metafyziky, ktorú možno dať do korelácie so všetkými vednými disciplínami.

Hegelovský novotomizmus

Nemecko: Za jeho reprezentanta tu možno považovať **Josefa de Vriesa** (*1898), výborne zorientovaného v moderných vedných disciplínach. Spolu s J. B. Lotzom napísal kompendium kresťanskej filozofie pod názvom *Die Welt des Menschen*, (Svet človeka), ktorá je akousi propedeutikou ku kresťanskému chápaniu sveta. S materialistickou teóriou odrazu polemizuje v diele *Die Erkenntnistheorie des dialektischen Materialismus*, 1958 (Teória poznania dialektického materializmu). Vypracoval rad hesiel do *Filozofického slovníka* (čes. 1996). Zastáva názor, že novotomistická metafyzika nebráni modernej vede napredovať v jej bádani, ale naopak prehľbuje ho a napĺňa vyšším zmyslom. **Bernard Lakebrink** (*1904) je tvorcom spoločného, zjednocujúceho pohľadu na Hegelovu filozofiu a tomizmus. Kritizoval metódu transcendentálneho novotomizmu, osobitne Maréchalovej školy, v diele *Hegels dialektische Ontologie und die thomistische Analektik*, 1955 (2. vyd. 1968) (Hegelova dialektická ontológia a tomistická analektika). Proti Hegelovej dialektike absolutizujúcej protiklady postavil tomistickú analektiku s relatívnymi protikladmi, ktorej si už implicitne bol vedomý aj sv. Tomáš a ďalší tomisti a uplatňovali ju „s inštinktívnou istotou génia“. Na rozpracovanie tejto metódy ho pravdepodobne inšpiroval R. Guardini svojím dielom *Gegensatz* (Protiklad) z roku 1925. V celom stvorenstve podľa Lakebrinka existuje určitá základná podvojnásť, ktorá má bipolárny až protikladný charakter. Vidno to aj z klasickej ontológie dvojíc princípov, ako sú látka a forma, možnosť (potentia) a uskutočnenie (actus), existencia a esencia, ale aj v iných oblastiach ontológie, ako príčina a účinok, celok a časť, jednosť a mnohosť a i. Vo všetkých týchto protikladných dvojiciach existuje základné napä-

tie, no tieto protiklady nie sú absolutizované, ako to vidíme u Hegela, teda nie je medzi nimi vzájomná dialektická negácia, ale v základe týchto protikladov pôsobí pozitívnosť, vďaka ktorej sa protiklad vždy prekonáva a vyúsťuje do novej jednoty až harmónie. Po určitom harmonizovanom stacionárnom existovaní bipolarita sa znova zvýrazní, až vznikne nový protiklad, ktorý sa opäť musí prekonať. Samotná dialektika uplatňovaná vo vedách a vo filozofii pôsobí ničivo, a preto ju treba doplniť komplementárnou analektikou.